

τολογία του, τὴν ὁποίαν οὗτος προανήγγειλεν καὶ ἥτις θὰ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν παραγωγικὸν κόσμον τῆς Πατρίδος μας.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΜΕΤΡΟΛΟΓΙΑ. — Πιθανὴ προέλευσις τοῦ μέτρου *ulna*, ὑπὸ *K. Μαλτέζου*.

Ἡ προηγουμένη ἔρευνα τῆς μετρητικῆς *ulna* μὲ ἤγαγε νὰ δεχθῶ, ὅτι τὸ ὡς ρωμαϊκὸν μέτρον μήκους τῆς Αὐγουστείου ἐποχῆς (παρὰ Βιργιλίῳ καὶ Ὅρατίῳ) εὐρισκόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἦτο παλαιὸν μέτρον τοῦ ἐμπορίου τῶν ὑφασμάτων, ἰσοῦμενον πρὸς τὸ μῆκος ὀλοκλήρου τοῦ βραχίονος, ἦτοι πῆχυς δίπεδος. Ὑπολείπεται ἡ ἀναζήτησις τῆς προελεύσεως τοῦ ἐν λόγῳ μέτρου ἐν συνδέσει μετὰ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς *ulna*, ὡς καὶ ἡ τοῦ πιθανοῦ πρωταρχικοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ θέμα τῆς σημερινῆς ἀνακοινώσεως.

Ἡ λέξις *ulna* εἶναι ὁ λατινικὸς τύπος τῆς ἐλληνικῆς ὠλένη, ἀμφότεραι δὲ αἱ λέξεις, κατὰ τοὺς γλωσσολόγους¹, ἐκληρονομήθησαν κοινῶς παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς λαοῖς ἐκ τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς κοινῆς γλώσσης, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἄλλοι γλωσσικοὶ κλάδοι ὑπὸ διαφόρους τύπους παρέλαβον τὴν λέξιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ λέξις *ulna* τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ παρὰ τῷ ρωμαίῳ ποιητῇ Κατούλλῳ (c. 17, 13) ὑπὸ τὴν σημασίαν τῆς ἀγκάλης ἢ τῶν βραχιόνων, μεθ' ὃ παρὰ τοῖς μετ' αὐτὸν ρωμαίοις ποιηταῖς ἰδίως τῆς αὐγουστείου ἐποχῆς ὡς καὶ παρὰ τῷ φυσιοδίφῃ Πλινίῳ², ἐμφανίζεται δηλαδὴ αὕτη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ βραδύτερον εἰς τὸν Πλίνιον, ἔχοντας ὡς πρότυπα καὶ πηγὰς ποιητὰς καὶ πεζογράφους Ἑλληνας. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ λέξις *ulna* δὲν εἶχε παραμείνει ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Λατίνοις ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὅτι ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Δημοκρατίας ἐμφάνισις τῆς λέξεως εἶχον ἐλληνικὴν τὴν προέλευσιν τῆς λέξεως δηλούσης ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐλληνικὴ ὠλένη.

Ἐπὶ πλέον ἡ *ulna* ὡς μέτρον μήκους διὰ τῶν χειρῶν ἐμφανίζεται, ὡς λεπτομερῶς ἀπεδείχθη εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἀνακοινώσεις, παρὰ τοῖς μεγάλοις ποιηταῖς τῆς αὐγουστείου ἐποχῆς (Ὀβίδιος, Βιργίλιος, Ὅρατίος) καὶ παρὰ τῷ Πλινίῳ, οἵτινες ἅπαντας ἐνεπνέοντο ἐξ ἐλληνικῶν πηγῶν. Καὶ οἱ μὲν Ὀβίδιος καὶ

¹ Βλ. *Al. Walde, Latein. Etymol. Wörtb.*, 2a ἔκδ. 1910, *A. Ermont et A. Meillet, Dict. étymol. d. l. langue latine*, 1932, λ. *ulna*, *Em. Boissacq, Dict. étymol. d. l. langue grecque*, λ. ὠλένη.

² Πρβλ. *Aeg. Forcellini, Totius Latinitatis Lexicon*, λ. *ulna*.

Πλίνιος κάμνουν χοῖσιν τῆς λέξεως προκειμένου διὰ τὴν περιβολὴν διὰ τῶν χειρῶν τοῦ κορμοῦ ὑπερμεγέθους δένδρου ὑπὸ τὴν σημασίαν μὴ καθωρισμένου μήκους ὀργυιάς, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ ἀνακοινώσει ἔδειξα, ἀλλ' οἱ ἔτεροι δύο ποιηταὶ δηλοῦν διὰ τῆς *ulna* μέτρον καθωρισμένον, τὸν δίπεδον πῆχυν. Ὁ πῆχυς δὲ οὗτος, ὡς ἐκεῖ ἐλέχθη, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πῆχυς τοῦ ἐμπορίου τῶν ὑφασμάτων.

Ἀγόμεθα λοιπὸν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸν δίπεδον τοῦτον πῆχυν οἱ Ρωμαῖοι ἐγνώρισαν κατὰ τὰς μετὰ τῶν δυτικῶν Ἑλλήνων ἀποίκων ἐμπορικὰς σχέσεις των καὶ ὅτι παρ' Ἑλλησιν ὁ δίπεδος αὐτὸς πῆχυς θὰ ἐκαλεῖτο ὠλένη.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τῆς Σικελίας καὶ γενικῶς τῆς δυτικῆς Μεσογείου δὲν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῆς πατρίδος των μέτρον μήκους μὲ τὸ ὄνομα τῆς ὠλένης, οὐδὲ ἐχρησιμοποιοῦν πῆχυν δίπεδον, διότι ὁ πῆχυς των ἰσοῦτο πρὸς ἓνα καὶ ἡμισυ πόδα ἤτοι πρὸς δύο σπιθαμάς. Ἡ λέξις ὠλένη εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐν γένει ἑλληνικὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἀπαντᾷ ὡς μέτρον¹.

Ἡ λέξις, ὡς γνωστόν, ἀπαντᾷ εἰς τοὺς ἀρχαίους ποιητάς, τὸν Ὅμηρον (*Υμν. Ἐργμ.* 388), τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Ἀριστοφάνη, συχνὰ εἰς τὸν Εὐριπίδην, ὡς καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους πεζογράφους² μὲ τὴν σημασίαν τοῦ πῆχεως τῆς χειρός, τοῦ βραχίονος, ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς χειρός, καὶ τῆς ἀγκάλης (*Ἡσύχιος, Σουΐδας, Etym. M.*) Ἄλλ' οὔτε καὶ μεταγενεστέρως, εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος³ ἢ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἡ ὠλένη ἀπαντᾷ ὡς μέτρον ἑλληνικόν⁴.

Πρέπει ἄρα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ συνήνησαν εἰς τὸν νέον

¹ Ὁ Πολυδεύκης, διδάξας ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 178 μ.Χ., εἰς τὸ *Ὀνομαστικὸν* (2,140), περιγράφων τὰ μέρη τῆς χειρός, λέγει: «τὸν δὲ πῆχυν καὶ ὠλένην καλοῦσιν», ἀλλὰ προκειμένου «περὶ τῶν διὰ χειρὸς μέτρων» (2, 157, 158), καίτοι γνώστης τῶν μετρικῶν συστημάτων τῆς Ρώμης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, δὲν ἀναγράφει μέτρον τι ὑπὸ τὸ ὄνομα ὠλένη.

² Πρὸβλ. *Θησαυρὸν Ἐργμ. Στεφάνου καὶ λεξικὸν Lidded - Scott*, λ. ὠλένη.

³ *Ι. Ζωναρᾶς, Λεξικόν*: Ὤλέναι αἱ ἀγκάλαι ἢ πῆχεις τῶν χειρῶν ἢ αἱ χεῖρες ἢ αἱ παλάμαι.

⁴ Μόνον εἰς τὰ *Κυριακὰ Χρονικά* (Στ'. 1929 σ. 10), προκειμένης τῆς ἀνακαινίσεως τῆς Μητροπόλεως Κυτίου ἐν Λάρνακι, ἀναγινώσκωμεν σημεῖωμα τοῦ ἔτους 1760: «διὰ θεμέλια ἀσβεστοτὰ ἕως ἀνοῦ μήκος» μὲ ὑποσημείωσιν τοῦ ἐκδότη Ν. Γ. Κυριαζῆ «*Aune* κοινῶς ἄουνα, εἶναι μέτρον ὕψους, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 1,16 τοῦ μέτρου». Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται διὰ τὴν γαλλικὴν *aune*, ὑπόλειμμα ἀσφαλῶς τῶν γαλλικῶν μέτρων, ἐκ τῆς μακροχρονίου κυριαρχίας τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Lusignan. Μὲ τὸ μήκος δὲ, τὸ διδόμενον ὑπὸ τοῦ Κυριαζῆ, ἔρχεται ὁ πὺξ 0,3290, δηλαδὴ μεταγενέστερος μειωμένος ρωμαϊκὸς πὺξ.

χώρον τῆς διαβιώσεώς των ἐμπορικῶν μέτρον μήκους εἰς τὸ ὁποῖον ἔδωκαν τὸ ὄνομα τῆς ὠλένης καὶ τὸ ὁποῖον κατόπιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουσαν *ulna*.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ τόπου ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἐγνώρισαν τὸ μέτρον τοῦτο, πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, μὲ τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐξήσκουν ἐπὶ Δημοκρατίας ἐμπόριον καὶ μὲ τὰς ὁποίας ἐχούσας βιομηχανίαν ὑφασμάτων οἱ Ῥωμαῖοι ἔμποροι ἤρχοντο ἀπ' εὐθείας εἰς ἐπικωνομίαν.

Ὡς τοιαύτη πόλις θὰ ἠδύνατο νὰ ληφθῆ κατ' ἐξοχὴν ὁ Τάρας, ὁ μέγας ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ὅστις, πλὴν τῆς ἐμπορίας του, ἐκέκτητο καὶ ἀκμαίαν βιομηχανίαν περιφήμων κατεργασμένων μαλλίων, λαμβανομένων ἀπὸ πλήθους προβάτων τῆς ἐνδοχώρας αὐτοῦ ὡς καὶ βιομηχανίαν βαφικῆς μὲ πορφύραν ἐξαγομένην ἐκ τῶν κογχυλίων τοῦ κόλπου¹.

Ἄλλὰ πρὸς τὴν παραδοχὴν ταύτην ἀντιτίθεται τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ῥώμη, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖον εἰκάζω, (ὄρα κατωτέρω) ἐμφανιζομένην τὸ πρῶτον τὴν λατινικὴν ὀνομασίαν *ulna* ὡς διπέδου πήχεως, ἦτοι πρὸ τῆς ὑπ' αὐτῆς κατακτίσεως τοῦ Τάραντος (272 π. Χ.), δὲν διετήρει μετ' αὐτοῦ ἐμπορικὰς σχέσεις².

Ἴνα δὲ μὴ περιπλανηθῶμεν εἰς μάτην εἰς τὴν ἀναζήτησιν ταύτην, πρέπει νὰ ἀναμνησθῶμεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆθεν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Δημοκρατίας μέχρι τῆς ἐνοποιήσεως τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὴν Ῥώμην, ἠσκέιτο κυρίως μετὰ τῆς Σικελίας καὶ δι' αὐτῆς οἱ Ῥωμαῖοι τότε εἰσήγον τὰ πλεῖστα τῶν χρησίμων εἰδῶν, τῶν μὴ ἐντοπίων ἢ ἐκ τῶν γειτονικῶν τῆς Ῥώμης μερῶν παραγομένων, εἰδικῶς δὲ ὑφάσματα. Ὡς ὁ Mommsen λέγει, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ἐμπόριον τῶν Λατίνων ἦτο εἰσαγωγικόν, τὸ δὲ χρῆμα τῶν αὐτῶν εἰσέρρεεν εἰς τὴν Σικελίαν³: προσθέτει δ' ἀμέσως κατωτέρω «πάντα τεκμήρια μαρτυροῦσιν ὅτι μεγάλη ἦτο ἡ ἐμπορικὴ σχέσις τῶν Λατίνων πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς Δυτικῆς θαλάσσης καὶ μάλιστα τοὺς τῆς Σικελίας». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ T. Frank, καίτοι ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξίν διαποντίου ἐμπορίου ἀσκουμένου ὑπ' αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων, ἐκ τῆς μετὰ τῶν Καρχηδονίων ρηθείσης συνθήκης τοῦ 348 π. Χ. καὶ

¹ Th. Mommsen, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, μετάφρ. Σ. Σακελλαροπούλου, I, A, 10, 192.

² Κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 348 π. Χ. τῆς Καρχηδόνας καὶ Ῥώμης (Πολύβιος 3,24), ἡ Ῥώμη εἶχε δεχθῆ, ὅπως τὰ Ῥωμαϊκὰ πλοῖα μὴ πλέωσι κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τοῦ Τάραντος. Τῷ δὲ 282 π.Χ., πλοῖά τινα ἐμπορικὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐμφανισθέντα εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Ταραντίνων, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ταῦτα εἶχον παραβιάσει τὴν παλαιὰν ἐκείνην συνθήκην. Βλ. T. Frank, *An economic survey of ancient Rome* I, 54· πρβλ. καὶ J. Toutain, *L'économie antique*, 285 καὶ R. Gagnet et M. Besnier ἐν *Dict. Darémberg - Sagl.* λ. *Mercatura*.

³ T. Mommsen, ἔνθ. ἀν. I, A, 13, 286.

τῆς ἀνανεωθείσης τῷ 305, δέχεται¹ ὡς πιθανὸν ἐξαγόμενον τῶν δύο συνθηκῶν τούτων, ὅτι κατὰ τὴν τετάρτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα οἱ Ρωμαῖοι ἐμπορεύοντο μὲ τὴν Σικελίαν. Ἐπὶ πλέον περαιτέρω παρατηρεῖ ὁ Mommsen², ὅτι ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραφὴ τῶν Λατίνων, ὡς καὶ τὰ μέτρα καὶ σταθμὰ αὐτῶν δεικνύουν, ὅτι ἡ λατινικὴ ἐμπορία ἤσκειτο μάλιστα πρὸς τὴν Σικελίαν.

Ὅθεν ἡ ἐμπορικὴ ἡλικία θὰ προῆλθεν ἐκ τῆς στενῆς μετὰ τῶν ἐντοπίων ἐπικοινωνίας τῶν ἐξαγωγέων Ρωμαίων, τῶν μεταφερόντων τὰ λατινικὰ προϊόντα καὶ τὸν λατινικὸν χαλκὸν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς ἀνατολικῆς Σικελίας.

Δυνατὸν δ' ἔτι πλέον νὰ περιορίσωμεν τὴν προέλευσιν τῆς μετροηλικῆς ἡλικίας εἰς τὰς Συρακούσας, τὴν μεγίστην, ἰσχυροτάτην καὶ πλουσιωτάτην τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Σικελίας, τὴν ἀπὸ Δ' αἰῶνος π. Χ. πραγματικὴν πρωτεύουσαν τῆς ἑλληνικῆς Σικελίας, τὴν ὑπὸ τοῦ Τιμολέοντος καταστᾶσαν ἐθνικὸν κέντρον τῶν ἑλληνικῶν σικελικῶν πόλεων καὶ παραμείνας μετὰ τὴν κατάκτησίν της ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (212 π.Χ.) πρωτεύουσαν τῆς ρωμαϊκῆς Σικελίας³.

Ἄλλ', ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ ὀλένη ὡς μέτρον μήκους ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ εὔρον εἰς αὐτὴν τὴν Σικελίαν προϋπάρχον τὸ ἀντίστοιχον μέτρον καὶ τὸ ὠνόμασαν οὕτως. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ἀποικοὶ ἐκεῖνοι ἀνεῦρον καὶ παρέλαβον εἰς τὸ ἴδιόν των σύστημα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν γηγενῆ τινὰ μέτρα ἐμπορικά, οἷα ἡ λίτρα καὶ ἡ οὐγκία, τὰ ὁποῖα κατόπιν υἰοθέτησαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι (libra, uncia)⁴, ἀλλ' οὐδὲν εἶναι γνωστὸν διὰ τὰ ἐντόπια ἐμπορικὰ μέτρα μήκους ἐκ τῶν συγγραφέων. Ἐπειδὴ δ' ἀφ' ἐτέρου αἱ Συρακοῦσαι, ὡς καὶ ἡ Σικελία ἐν γένει, δὲν εἶχον ἰδίαν βιομηχανίαν ὑφασμάτων, συνεπῶς αἱ Συρακοῦσαι δὲν ἐξῆγον ὑφάσματα ἰδίας ἢ σικελικῆς κατασκευῆς, ἐπόμενον νὰ ἀναζητηθῇ ἡ προέλευσις τῆς ἐμπορικῆς ἡλικίας εἰς τὸ εἰσαγωγικὸν καὶ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον ὑφασμάτων τῶν Συρακουσῶν, ἦτοι εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Συρακουσίων μὲ τοὺς Καρχηδόνιους.

Ἡ Καρχηδὼν, ἃν καὶ ὑπῆρξεν ἀντίπαλος καὶ συχνὰ εὕρισκετο ἐν ἐμπολέμῳ

¹ T. Frank, ἐνθ' ἄν. σ. 36 καὶ 54.

² Th. Mommsen, ἐνθ' ἄν. I, B, 2, 645.

³ Αἱ Συρακοῦσαι ὑπῆρξαν ἀποικία τῆς Κορίνθου, τῆς ὁποίας διάλεκτος ἦτο ἡ εὐκρατος δωρικὴ, ἢ κατὰ τὸν Ahrens ἀνειμένη ἢ χαλαρά, τῶν δὲ Συρακουσῶν ἡ διάλεκτος ἀπέβη ἢ ἀνάμικτος ἢ νεοδωρικὴ. Τόσον ἢ τῆς Κορίνθου ὅσον καὶ ἢ τῶν Συρακουσῶν διάλεκτος ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τὴν θέσιν τοῦ γράμματος ω τὴν δίφθογγον ου (Πρβλ. A. Thumb, Handb. d. gr. Dialekte ἐκδ. 2α, I, 320). Ἡ λέξις ἄρα ὀλένη πιθανῶς θὰ ἐπροφέρετο καὶ ἐγράφετο ὑπὸ τῶν Συρακουσίων οὐλένα.

⁴ T. J. Dunbabin, *The Western Greeks*, 1948, 149.

καταστάσει πρὸς τὰς Συρακούσας, διετήρει μετ' αὐτῶν ζωηρὸν ἔμποριον κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν πολέμων χρόνους. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ Gsell¹ οἱ ἑλληνικοὶ λιμένες τῆς Σικελίας καὶ πρὸ παντὸς αἱ Συρακοῦσαι, εἶχον πιθανῶς χρησιμεύσει ὡς ἐνδιάμεσοι ἀγοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Φοινίκων τῆς δυτικῆς Μεσογείου.

Τὰ περίφημα λεπτότατα ὑφάσματα τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδῶνος, οἱ τάπητες καὶ τὰ κεντήματα τῆς Βαβυλῶνος, ἦσαν περιζήτητα εἰς τὰς πλουσίας πόλεις τῆς Σικελίας καὶ τῆς νοτίου Ἰταλίας, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὴν Ρώμην, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ἐπὶ αἰῶνας καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνης², ἐπαινούμενα ὑπὸ τοῦ φυσιοδίφου Πλινίου καὶ ὑμνηθέντα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ποιητῶν (Λουκρήτιος, Μαρτιάλης).

Τὸ ἄνω συμπέρασμα θεωρῶ ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἀνευρίσκεται ἐπεκταθὲν ὁμώνυμον μέτρον τῶν ὑφασμάτων καὶ εἰς τὸ ἕτερον μέγα καὶ πλουσιώτατον ἔμπορικὸν κέντρον τῶν ἑλλήνων τῆς δυτικῆς Μεσογείου, τὴν Μασσαλίαν, ὅπου ὅμως οἱ Μασσαλιῶται, καθ' ὃ ἄποικοι Φωκαεῖς, θὰ ἐκάλουν τὸ μέτρον ὠλένην. Τοῦτο δὲ συνάγω ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ μεταγενεστέρα γαλλικὴ *aune*, διπλασία τῆς ἀπλῆς διπέδου, μέτρον τῶν ὑφασμάτων ἔμπορικόν³ προῆλθεν ἐξ ἀρχαιοτέρου μέτρου διαδοθέντος εἰς τὴν Γαλλίαν ἀρχῆθεν διὰ τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἔμπορίου, ὡς κατωτέρω ἀναπτύσσω, πρὸ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τῆς συστάσεως τῆς Γαλλίας εἰς ἐπαρχίαν ρωμαϊκὴν καὶ ὅτι ἡ *aune* παρήχθη ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως ὠλένη καὶ οὐχὶ διὰ μέσου τῆς λατινικῆς *ulna*.

Ἄλλὰ πῶς δύνανται νὰ συσχετισθοῦν ἀναμεταξύ των αἱ δύο ἐμφανίσεις τῆς σικελο-ρωμαϊκῆς *ulna* καὶ τῆς μασσαλιωτικῆς ὠλένης, μού εἶναι τελείως ἄγνωστον. Ἀρκοῦμαι νὰ διαπιστώσω τὴν πιθανὴν ὑπαρξίν ἀμφοτέρων ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἰχνῶν αὐτῶν.

Ὁ χρόνος καθ' ὃν οἱ Συρακούσιοι ὠνόμασαν τὸν καρχηδονικὸν πῆχυν τῶν ὑφασμάτων ὠλέναν δὲν δύναται νὰ καθορισθῆ. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ τεθῆ πρὸ τοῦ πρώτου καρχηδονικοῦ πολέμου (264 π. Χ.), διαρκοῦντος τοῦ ὁποῦ αἱ Συρακοῦσαι, συμμαχήσασαι μετὰ τῆς Ρώμης, εἶχον διακόψει τὰς μετὰ τῆς Καρ-

¹ *Stef Gsell, Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, τ. IV, 153.

² *Th. Mommsen, ἐνθ' ἀν.* I, 1, 13, 279. II. 3, 12, 572 καὶ II. 3, 13, 616.

³ Βλ. προηγουμένην ἀνακοίνωσιν, Πρακτικά Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 24 (1949) 229 κέξ. Ὁ *Aurés* (Note sur le système métrique de Gaulois, *Revue archéol.* XIV (1866), 187, συμπεραίνει, ὅτι ἡ *aune* ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ ἔμπορίου ἢ τοῦλάχιστον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔμπορίου καὶ οὐδέποτε ἐχρησίμευσε δι' ἄλλον σκοπόν. Ἄλλ' ὁμολογεῖ, ὅτι ἀπολύτως ἄγνωστὴ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ *aune* ἐδημιουργήθη.

χηδόνος σχέσεις των, και μετά τὸ πέρασ τοῦ ὁποίου οἱ Καρχηδόνιοι εἶχον πλέον ἐγκαταλείψει τὴν Σικελίαν· ὡς ἀνώτερον δὲ χρονικὸν ὄριον ἴσως πρέπει νὰ τεθῆ ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ Καρχηδόνιοι ἔκοψαν ἐν Σικελίᾳ τὰ πρῶτα ἀργυρᾶ νομίσματα τῶν, τύπου ἀττικοῦ¹ ἤτοι τὸ τέλος τοῦ 5ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. πρέπει δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι καὶ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα εἶχον ἐγκατεστημένα ἐν Συρακούσαις ἐμπορεῖα κατὰ τὸν Διόδωρον (14, 46, 1)· τῷ 398 π.Χ. πολλοὶ πλοῖα ἐμπορικὰ τῶν Καρχηδονίων ἐλλιμενισμένα εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως καί, ὅτι, παρ' ὅλους τοὺς συχνοὺς πολέμους, διαρκοῦντος τοῦ 4ου αἰῶνος, διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Σικελίας, ὡς εἶπομεν προηγουμένως, δὲν ἔπαυσαν αἱ ἀναμεταξύ των ἐμπορικαὶ σχέσεις, αἵτινες ἦσαν ζωηρόταται κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα εἰρηνικὰ ἔτη². Διὸ νομίζω ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῶμεν ὡς τὴν πιθανώτεραν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς ὀνομασίας ἐν Σικελίᾳ τοῦ Καρχηδονικοῦ μέτρου τῶν ὑφασμάτων εὗρισκομένου ἐντὸς τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Τὸ ἑλληνο-κρχηδονικὸν τοῦτο μέτρον εἶχεν ἄραγε υἰοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐμπορίου; οὐδὲν θετικὸν δυνάμεθα περὶ τούτου νὰ εἰκάσωμεν. Τὸ περιορισμένον τότε ρωμαϊκὸν ἐμπόριον τὸ ἐγνώριζεν ἐκ τῆς ἐμπορίας των μετὰ Σικελιωτῶν καὶ κατ' ἀνάγκην θὰ τὸ ἐχρησιμοποίει. Φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ μέτρου τούτου εἰς τὸ σικελιωτικὸν ἐμπόριον, συνεπῶς καὶ εἰς τὸ ρωμαϊκόν, θὰ περιορίσθῃ μετὰ τὴν πῶσιν καὶ ἰδίως μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, διὰ νὰ ἐκλείψῃ ἐντελῶς, ὅταν βραδύτερον ἐπεβλήθησαν τὰ ρωμαϊκὰ μέτρα καὶ σταθμὰ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὴν Ρώμην ἐνοποιηθείσης Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Διὸ βλέπομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου τοὺς δύο μεγάλους ρωμαίους ποιητάς, τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Ὀράτιον, χρησιμοποιοῦντας ἀκόμη τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν σημασίαν διπέδου πήχεως, γνωρίζοντας τὴν μετρητικὴν σημασίαν αὐτῆς, τὸ πιθανώτερον ἐκ τῶν ἔργων Σικελιωτῶν ποιητῶν, ἀλλ' εὐθὺς κατὰ τὸν πρῶτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα τὸν Σουετώσιον, δύο δὲ αἰῶνας βραδύτερον τὸν Σολίνιον, νὰ ἐρμηνεύουν τὴν λέξιν ὡς cubitus, τουτέστιν ὡς πῆχυν τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ποδός, κατόπιν δὲ τὸν Σέρβιον, σχολιάζοντα χωρία τοῦ Βιργιλίου περιέχοντα τὴν ὑπα ὑπὸ τὴν σημασίαν μέτρου μήκους, νὰ ἀποδίδῃ δύο διαφόρους σημασίας εἰς τὴν λέξιν, καὶ δὴ ἀναφερόμενον εἰς προγενεστέρους τοῦ ρωμαίου ἐρμηνευτάς, ὅπερ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συμβῆ, ἐὰν τὸ μέτρον ὑπα εὗρίσκετο ἀκόμη ἐν χρῆσει εἰς

¹ *St. Gsell.* ἐνθ' ἀν. II, 323.

² Τὰ ἔτη εἰρήνης μεταξὺ Καρχηδόνος καὶ Συρακουσῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 4ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 280 π. Χ. συμποσοῦνται εἰς ἑβδομήκοντα ἐπτά περίπου.

τὸ ρωμαϊκὸν ἐμπόριον τῶν ὑφασμάτων κατ' αὐτὸν τὸν πρῶτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα.

Τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν συνέβη καὶ εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἡ μετρητικὴ ὠλένη, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ διπλῆ (τετραπέδος) διετηρήθη ὑπὸ τὸ κατόπιν ὄνομα τῆς αἰνε, μέχρι τῆς ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δεκαδικοῦ μετρικοῦ συστήματος. Ὁ πῆχυς οὗτος, ὡς προηγουμένως ἐλέχθη, θὰ ἐγνωρίσθῃ καὶ διεχύθη εἰς τὴν Γαλατίαν ὑπὸ τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἐμπορίου κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως χρόνους, ὅτε ἐπὶ αἰῶνας ἡ Μασσαλία εἶχε τὸ μονοπώλιον τῶν προϊόντων τῆς Γαλατίας καὶ ἦτο ὁ μόνος εἰσαγωγεὺς εἰς αὐτὴν τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἐρχομένων εἰδῶν, ὁ μοναδικὸς σύνδεσμος μεταξὺ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς κελτικῆς Δύσεως. Δύναται νὰ λεχθῆ, γράφει ὁ *Julliau*¹, ὅτι ἡ Μασσαλία εἶναι ἡ ἀνακαλύψασα τὴν Γαλατίαν ταύτην.

Ἀλλὰ πῶς, ἐνῶ ἡ Μασσαλία μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐκπόρθησίν της ἔπαυσεν οὕσα ἐμπορικὸν κέντρον, σχεδὸν οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἐξασκοῦσα ἐπὶ τὸ ἐμπόριον τῆς ρωμαϊκῆς Γαλλίας, ἐν τούτοις εἰς πολλὰς πόλεις μεταγενεστέρως τῆς πτώσεως τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἐμπορίου ἰδρυθείσας, ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ ἐμπορικὴ αἰνε;

Εἰς τοῦτο παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ Ἀρελάτη (Arles), ὁ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ροδανοῦ μέγας ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς ρωμαϊκῆς Γαλλίας, τῆς ὁποίας τὸ ἐμπόριον ἀντικατέστησεν ἐπὶ αὐτοκρατορίας τὸ μασσαλιωτικόν, ὑπῆρξεν ἀρχικῶς ἀποικία μασσαλιωτικὴ καὶ ἀσφαλῶς εἶχε διατηρήσει μέτρα καὶ σταθμὰ ἐκ τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἐμπορίου. Πλήρη ὅμως ἰκανοποιητικὴν ἀπάντησιν μᾶς παρέχει, ὡς φρονῶ, τὸ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς Λυών, τῆς ὁποίας ἡ αἰνε ἰσοῦτο² πρὸς 1^m, 1742, τετραπλασία μειωμένου Ρωμαϊκοῦ ποδὸς (0^m, 2937).

Ἡ πόλις τῆς Λυών ἰδρῦθη τῷ 43 π. Χ. ὡς ἀποικία ρωμαϊκὴ, ἀποβᾶσα λόγῳ τῆς θέσεώς της ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πρωτεύουσα τῆς νέας ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, τῆς Γαλλίας. Ὑπῆρξε τὸ ἐμπορικὸν τῆς κέντρον, εἰς τὸ ὅποιον συνηντῶντο πᾶσαι αἱ ὁδοὶ τῆς χώρας, συγκοινωνοῦσα ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Ρώμης. Ὁ ἀστικὸς πληθυσμὸς της συνέστη κατ' ἀρχὰς ἐξ Ἰταλῶν ἐμπόρων· εἰς τὰς ἀγοράς της συνεφύροντο ἐπίσης Γαλάται καὶ Βρεττανοὶ ὡς καὶ ἔμποροι ἐξ Αἰγύπτου καὶ Συρίας³. Προφανῶς δὲ εἰς τὰς ἀγοράς της ἐγίνετο ἰδιαιτέρως χρῆσις τοῦ εἰς τὴν κεντρικὴν Γαλατίαν ἐπιχωριάζοντος πήχεως τῶν ὑφασμάτων.

¹ *Cam. Julliau, Histoire de la Gaule* I, 408.

² *M. Blind, Masse, Münz und Gewichts - wesen*, 35, 1929 (*Sammlung Göschen*, n° 283).

³ *C. Julliau, ἐνθ' ἄν. IV καὶ VI, 516 ἐξ.*

Ἄλλὰ εὐθύς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, τοῦλάχιστον διὰ τὰς ἐπισήμους, τὰς κρατικὰς πράξεις, μὲ πρότυπα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν κανονιζόμενα εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ἦνεύοντο ὅμως οἱ Ρωμαῖοι εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἰδιωτῶν πράξεις τὰ ἐπιχωριάζοντα μέτρα, εἴτε τροποποιοῦντες κατὰ τι εἴτε ἀπλῶς ὑπολογίζοντες ταῦτα οὕτως ὥστε νὰ εὐρίσκειται τὸ μέγεθος αὐτῶν πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἀντιστοίχων ἐπισήμων ρωμαϊκῶν μέτρων ἐν λόγῳ καθωρισμένῳ καὶ εὐχρήστῳ¹. Οὕτως ἡ διπλῆ ὀλένη τῆς ἀγορᾶς τῶν ὑφασμάτων τῆς πρωτευούσης πόλεως τῆς ρωμαϊκῆς Γαλλίας, τῆς Λυῶν, ἐπιχωριάζουσα εἰς τὴν κεντρικὴν Γαλατίαν πολὺ πρὶν τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως ταύτης, καθωρίσθη ἐν λόγῳ πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν πόδα 1:4 ἢ πρὸς τὸν cubitus 1:2^{2/3}.

Τέλος ἡ μνεία τῆς *ulna*, τῶν τεσσάρων ρωμαϊκῶν ποδῶν, ὡς μέτρου ἀγροτικοῦ εἰς τοὺς δύο πίνακας τῶν λατίνων Γνωματικῶν², τὴν ὁποίαν θεωρῶ ὡς μέτρον ἐντόπιον τῆς ἀρχαίας Βαιτικῆς, τῆς καρχηδονικῆς δηλαδὴ Ἰσπανίας, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ αἰῶνας ἐξήσκουν, μέχρι τοῦ τέρατος τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου ἦτοι τοῦ τέλους τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ., τὸ ἀποκλειστικὸν διαπόντιον ἐμπόριον τῆς νοτίου Ἰσπανίας, ὁμοία τῶν ἀνωτέρω σειρὰ συλλογισμῶν, μὲ φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μέτρον εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὴν καρχηδονικὴν Ἰσπανίαν, πιθανῶς μὲ τὴν ἑλληνικὴν ὀνομασίαν του³, ὑπ' αὐτῶν τῶν κατακτητῶν, ληφθὲν παρ' αὐτῶν, ὡς προηγουμένως εἶδομεν, ἐκ τῆς μετὰ τῶν Συρακουσῶν ἐμπορίας των καὶ ἐπεκταθὲν, πιθανῶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων κατακτῆσιν τῆς ἐνδοχώρας (237 π.Χ.) καὶ τὴν ἴδρυσιν τοῦ νοτιοῖσπανικοῦ καρχηδονικοῦ κράτους εἰς τὰ ἀγροτικὰ μέτρα ἐπιφανείας.

¹ Εἰς ἀνάλογον συμπέρασμα εἶχε φθάσει ὁ Augés (ἐνθ. ἀν., σ. 195), προκειμένου περὶ τῆς γαλλικῆς λεύγας (*lieue*), ὅτι δηλαδὴ αὕτη ὑφίστατο πολὺ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως καὶ ὅτι εἶχε κατὰ τὴν ἀπομακρυσμένην ἐκείνην ἐποχὴν τῆς γαλλικῆς ἱστορίας μῆκος ἐντελῶς καθωρισμένον. Ὁ δὲ Julliau (*Hist. d. l. Gaule* V, 343) γράφει, ὅτι τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν ἐπεβλήθη εἰς τὴν Γαλίαν ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς κατακτῆσεως, ἀλλὰ προσθέτει κατωτέρω (σ. 346), ὅτι ἀναμφιβόλως δὲν ὑπῆρξεν ἀπόλυτος ἀπαγόρευσις τῶν ἐγχωρίων συστημάτων καὶ τονίζει τὴν βραδύτερον γενομένην ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῆς Ρώμης ὡς μέτρον ὀδικοῦ, ἀντὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ μιλίου, τῆς λεύγας προσαρμοσθείσης πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν πόδα.

² Βλ. Ἀνακρίν. Β'. *Ἡ ulna καὶ ὁ πήχυς*. Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 24 (1949) 229 κέξ.

³ Οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν πολύγλωττοι. ἰδιαιτέρως δὲ ἐγνώριζον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ προσῆπτον εἰς τὸ φοινικικὸν ὄνομά των ἐπωνύμια ἑλληνικὰ ἢ ἀκόμη καὶ ἀντικαθίστων αὐτὸ τὸ φοινικικὸν ὄνομά των δι' ἑλληνικοῦ. (Βλ. *St. Gsell, Histoire ancienne de l'Afrique du Nord* IV, 112, 113).

Υπολείπεται πλέον ἡ ἀναζήτησις τοῦ μεγέθους τῆς ἀπλῆς ἐμπορικῆς υἷνα, λογιζομένου ἴσου πρὸς δύο πόδας, ἥτις ἀναζήτησις θὰ καταδειξῆ, ὡς φρονῶ, τὸν λόγον τῆς γενέσεως τοῦ μέτρου τούτου.

Τὸ ζητούμενον μέγεθος τῆς ἀπλῆς υἷνα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς παρισινῆς ἢ καὶ τῆς ἰσομεγέθους πρὸς αὐτὴν τῆς Νικαίας (Nice), ἀποικίας καὶ κτήσεως τῆς Μασσαλίας ὡς καὶ ἐκ τῆς τῆς Λυών, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν ρηθέντων πινάκων 129 καὶ 134 τῶν *Metrol. Script*, τῶν ρωμαίων γνωματικῶν, ὡς ἴσον πρὸς δύο ρωμαίικους πόδας. Ὅθεν, συμφώνως πρὸς τὴν τιμὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ ποδὸς τῆς κλασσικῆς περιόδου τῶν 296 χτμ περίπου, ἡ ἀπλῆ υἷνα θὰ ἴσοῦτο πρὸς 592 χτμ. περίπου. Ἄλλ' ἡ σικελιωτικὴ ὠλένα πρέπει νὰ ληφθῆ πολὺ διάφορος τὸ μέγεθος, διότι κατὰ τοὺς πιθανοὺς χρόνους τῆς γενέσεως αὐτῆς ἦτοι, ὡς ἀνωτέρω συμπεραίνω, κατὰ τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα, ἡ ἐπίδρασις τῶν Ρωμαίων ἐπὶ τὰ σικελιωτικὰ ἐμπορικὰ μέτρα μήκους ἀπολύτως ἀποκλείεται.

Κατὰ τὸν H. Nissen¹ ἐν Σικελίᾳ ἦτο ἐν μεγάλῃ χρήσει διὰ τὰ οἰκοδομήματα ὁ πῆχυς τῶν 412 χτμ., ἴσος $1\frac{1}{2}$ πόδα τῶν $274\frac{2}{3}$ χτμ., ὅστις κατόπιν τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποδουλώσεως ἐξετοπίσθη ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ cubitus τῶν 444 χτμ. Ὁμοίως ὁ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον ἐκτεταμένος πρὸς μέχρι τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁπότε ἀποβαίνει καὶ ἐκεῖ πρακτικὸς ὁ ρωμαϊκός, ἦτο εἰς πούς τῶν 275, τουτέστιν ὁ αὐτὸς μὲ τὸν σικελικόν². Ἡ ἔρευνα τοῦ Nissen εἰς τὴν Πομπηίαν, ἐπιβεβαιωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Mau καὶ κατόπιν ὑπὸ τοῦ Sogliano³, ἔδειξεν ὅτι ὅλα τὰ ἀρχαιότερα οἰκοδομήματα εἶχον κτισθῆ μὲ πόδα 275 χτμ., ὁ δὲ πούς οὗτος ἀνευρέθη ἐκεῖ μέχρι καὶ τοῦ εἰκοστοῦ π. Χ. ἔτους. Κατὰ δὲ τὸν Flinders Petrie⁴ ὁ ὀσκιὸς πούς ἴσοῦται πρὸς 275,6-278,12 χτμ. Τὸν πόδα τοῦτον ὁ Segré, ἐν μὲν τῇ ρηθείσῃ Μετρολογίᾳ του (σ. 145) ὀνομάζει *καμπανόν* καὶ τὸν θεωρεῖ δωρικῆς προελεύσεως, ἐν δὲ τῇ Ἰταλικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (τ. 27, σ. 167) τὸν συνάγει ἐκ τῆς Λευκανικῆς Ἡρακλείας ἴσον πρὸς 277,5 χτμ.

Ἐπομένως ὁ σικελικὸς καὶ ἰταλικὸς πῆχυς, ὁ προρρωμαϊκὸς θὰ ἴσοῦτο πρὸς

¹ *Handb. d. Klass. Altertumsw. v. J. Müller, G. Gr. u. Röm. Metrologie* (1892).

² Τοῦτο συνάγεται, ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων δεδομένων, καὶ ἐκ τοῦ πίνακος 134 τῶν *Metrol. Scr.*, τὸν ὁποῖον προηγουμένως ἐσχολίασα. (B'. ἀνακοίνωσις. Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 24 (1949) 229 κέξ.). Διότι τοῦ Vorsus τῶν 10.000 τετρ. ποδῶν ὀσκιῶν ἰσομένου πρὸς 8640 τετρ. πόδας ρωμαϊκοῦς, ὁ ὀσκιὸς πούς ἴσοῦται πρὸς τὰ 93 ἑκατοστὰ περίπου τοῦ ρωμαϊκοῦ ποδός, ἦτοι πρὸς 275 χτμ., ἐπομένως εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἰταλικὸς καὶ σικελικὸς πούς.

³ Πρβλ. L. Zacono, ἐν *Encicl. Ital. l. cubito*.

⁴ *Measures and Weights, Encicl. Brit.* ἔκδ. 14 τ. 15, 1929.

1^{1/2} πόδα τῶν 275-278 περίπου ἦτοι πρὸς 412^{1/2} - 417 χτμ. περίπου¹.

Ἡ ἀνεύρεσις ὅμως τοῦ μεγέθους τοῦ καρχηδονικοῦ πήχεως παρουσιάζει μεγάλας δυσκολίας. Κατὰ τὸν *Lepsius* καὶ τὸν *Nissen* ὁ ἀσύριος πήχυς ἰσοῦτο πρὸς 532,8 χτμ., μὲ σπιθαμὴν 266,4 χτμ., ὁ δὲ μέγας φοινικικὸς πήχυς τῶν 28 δακτύλων, κατὰ τὸν *Nissen*, ἰσοῦται πρὸς 497 χτμ., (ὄθεν ὁ πούς 284 χτμ.). Ἄλλ' ὁ *Hultsch* γράφει (*Metrologie*², 415): «περὶ τοῦ φοινικικοῦ μέτρου μήκους οὐδεμία εἶδησις ἔφθασε μέχρις ἡμῶν». Ὁ δὲ σύγχρονός μας *A. Segré* (*Metrologia*, 118) ἐπιπροσθέτει: «ὁ ἄμεσος προσδιορισμὸς τοῦ βαβυλωνίου πήχεως, εἰς τὴν κατάστασιν τῶν γνώσεών μας, φαίνεται ἀδύνατος». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ αὐτὸς ἐν σελ. 348 τῆς Μετρολογίας του παρέχει πληροφορίας περὶ πήχεων τινῶν καρχηδονικῶν², ἀλλ' οὗτοι, τοῦ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, ἀνήκουν εἰς τὴν νεωτέραν Καρχηδόνα, τὴν ρωμαϊκὴν ἀποικίαν, εἰς τὴν ὁποίαν οὐδὲ ἴχνη τῶν μέτρων τῆς φοινικικῆς Καρχηδόνος θὰ εἶχον παραμείνει.

Ἄλλ' ὁ *Flinders Petrie* παρέχει ἐν τῇ Βρετανικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ πῆχυν μὲν Βαβυλωνιον 530,6 χτμ. δισπίθαμον, ἦτοι σπιθαμὴν 265,3 χτμ., πῆχυν δὲ Φοινικικὸν (τῆς Βύβλου) 564 χτμ. ἦτοι σπιθαμὴν 282 χτμ. Ἀφ' ἑτέρου, ἐκ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων τῶν κοπέντων κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων (πιθανῶς ἐν Καρθαγένῃ ἐκ τῶν παρὰ τὴν πόλιν ταύτην πλουσίων μεταλλείων ἀργύρου), τύπου Φοινικικοῦ, ἐξάγεται δραχμὴ 3,83 γρ.³, ὄθεν νομισματικὸς πούς 284,3 χτμ. κατὰ δὲ τὸν *Gsell*⁴ ἐν φοινικικὸν σύστημα ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις εἶχε δραχμὴν 3,638 γρ. (ὄθεν νομ. πούς 279,4 χτμ.), εἰς ἕτερον δὲ σύστημα, τὸ διὰ τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ νομισματοποίησιν, ἡ δραχμὴ ἀνήρχετο εἰς 3,93 γρ. (ὄθεν νομ. πούς 286,75 χτμ.⁵).

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων δὲν νομίζω παράτολμον τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἔμποροι εἶχον πῆχυν τῶν ὑφασμάτων, δισπίθαμον, γειτονικὸν τὸ μέγεθος τοῦ διπλασίου τοῦ σικελικοῦ ποδός τῶν 275-278 χτμ., τὸν ὁποῖον πῆχυν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἴσον περίπου πρὸς 564 χτμ. Διὸ οἱ Συρακούσιοι ἔμποροι, ἔχοντες μὲν ἴδιον πῆχυν τὸν τοῦ ἐνός καὶ ἡμίσεος ποδός των, ἦτοι τῶν 412^{1/2}-417 χτμ., ἀλλ' ἀγοράζοντες τὰ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων εἰσαγόμενα ὑφά-

¹ Καὶ κατὰ τὸν ὀδηγὸν τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου «*A. Guide to the exhibition Greek and Roman Life*, 184, 1929», ὁ ἰταλικὸς πούς εἶχε μῆκος 278 χτμ.

² Οἱ πήχεις οὗτοι ἀνευρεθέντας ἐν Announa ὑπὸ τῶν *Gsell* καὶ *Joly* καὶ ἕτερος πήχυς ὑπὸ τοῦ *Gsell* ἐν Djémila τοῦ Ἀλγερίου, εἶναι πήχεις οἰκοδομικοὶ καὶ λιθικοὶ, πιθανῶς παράγωγοι τοῦ ρωμαϊκοῦ ποδός.

³ Κατὰ τοὺς *Boeckh* καὶ *Hultsch*, *A. Segré*, ἐνθ' ἄν., σ. 351.

⁴ *St. Gsell*, IV, 189.

⁵ Πρβλ καὶ *Gsell* II, 326·327.

σματα με τὸν καρχηδονικὸν αὐτὸν πῆχυν, ὠνόμαζον τὸν τελευταῖον τοῦτον πῆχυν εἰς τὴν ἰδίαν των γλῶσσαν *οὐλέναν*, καθ' ὃ ἴσον περίπου πρὸς τὸ μῆκος ὀλοκλήρου τοῦ βραχίονος αὐτῶν¹.

Περατῶν τὴν σημερινὴν ἀνακοίνωσιν ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὰς δύο προηγουμένας ἀνακοινώσεις, αἵτινες εἶναι τι πλεῖστον ἀντικειμενικαί, αὕτη περιέχει ὑποθέσεις, τινὲς τῶν ὁποίων θὰ κριθῶσι τολμηραί, ἐφ' ὅσον διὰ τὰς μὲν τούτων δὲν ὑφίστανται μαρτυραί, διὰ τὰς δὲ αἱ ἐνιαῦθα φερόμεναι μαρτυραί εἶναι πενιχραί. Ἐφ' ἐτέρου ὑφίστανται πιθανῶς σχετικαί μαρτυραί ἐπὶ πλέον τῶν ἐν τῇ παρούσῃ ἀνακοίνωσει μνημονευομένων, αἵτινες ἔχουν διαφύγει τῆς ἐρεῦνης μου. Ἐνδεχόμεναι νεώτεροι παρ' ἄλλων ἔρευναι, ὡς καὶ νέα τυχὸν εὐρήματα, ἐλπίζω νὰ δείξουν, ὅτι τὰ συμπεράσματά μου δὲν ἀφίστανται τῆς ἀληθείας.

¹ Ἡ διαφορὰ τοῦ Καρχηδονικοῦ πήχεως τῶν 564 χτμ. περίπου ἀπὸ τοῦ διπλασίου οἰκελικοῦ ποδός, τῶν 556 - 550 χτμ., ἀνέρχεται μόνις εἰς 8 ἕως 14 χτμ.